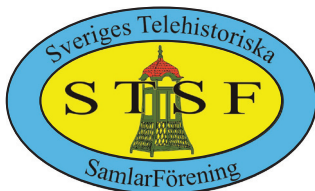

Phonetiken

No. 2

2013

Phonetiken

Redaktionens adress:

Henrik Lundin
Malungsvägen 57
192 71 Sollentuna

phonetiken@stsf.org

Medarbetare i detta nummer:

Sven Bokander
Rustan Gandvik
Ole Jacobsen
Anders Järvenpää
Leif Kindahl
Henrik Lundin
Gunnar Modig
Jari Ruotsalainen
Tommy Sundgren

Upplaga: 200 ex

Tryck: Sollentuna Offset & Digitaltryck
ISSN 2000 - 8740

Text/bild publicerad i Phonetiken får ej användas utan tillstånd av resp. författare. Smärre textutdrag får dock göras om källan anges.

Omslagets bild

År 1853 började det hela och i förra numret berättade Denny om sitt besök vid Monumentet. Rustan tog upp den kastade handsken och hittade i Riksarkivet i Arninge fler bortglömda detaljer från 1953. Se Rustans artikel på sid 14.

Omslagets bild har jag fått av Anders på Tekniska Museet. Ur gamla Telemuseums föremålsloggare från 1954 har han hittat följande text:

"70 cm lång bit av stolpe funnen vid grävning i Märsta vid uppsättandet av minnesmärket i anledning av verkets 100 års jubileum. Stolpbiten anses vara resterna av den första telegrafstolpe som restes i Märsta år 1853".

Tyvärr finns ingen känd vetenskaplig datering av stolpbiten.

Redaktionen

Sveriges Telehistoriska SamlarFörening

Postadress: STSF
C/O Rustan Gandvik
Oxens gata 239, 6 tr.
136 63 BRANDBERGEN

webbplats: <http://www.stsf.org>
e-postadress: info@stsf.org
organisationsnr: 802400-0435
medlemsavgift: 150 kr/år, familj 170 kr/år. bosatta utanför Sverige 175 kr/år
inträdesavgift: 20 kr
Plusgiro: 757364-5
BIC / IBAN: NDEASESS / SE14 9500 0099 6026 0757 3645

Styrelse 2012-2013

ordförande	Tommy Sundgren
vice ordförande	Ulf Elfving
sekreterare	Lars Lindström
vice sekreterare	Bert Rockenstedt
kassör	Rustan Gandvik

Ordförande orerar

Först ett stort Tack till Rustan Gandvik som arrangerat hela årsmötet i Karlsborg. Allting klaffade perfekt vilket även uppmärksammats av flera mailande medlemmar som uttryckt sitt gillande. Till och med vädret passade i helheten.

En minnesvärd händelse vad det intresse som det nyligen inkomna godsets hade. Ursprunget var i huvudsak telefon- och signalutrusning utrangerat från tidigare SJ och Banverket, men även vissa delar ur föreningens gamla lager fanns med. Vi hade plockat ut några delar som såldes i auktion medan majoriteten hade fasta priser i en loppis. De priserna sattes lågt eftersom föreningen inte har något vinstintresse, framförallt eftersom vår ekonomi fortfarande är mycket god.

Nåväl, jag höll i Auktionen som gick till på sedvanligt sätt, men det är loppisdelen jag inte kommer att glömma i brådskottet. Vi satte några regler så att alla skulle få chansen att köpa något bra: Försäljningen fick börja först på min signal, ingen fick hålla något loppisobjekt i händerna och man fick bra ta två saker och måste dessutom betala för dem innan nästa val gjordes.

De sista sekunderna när jag räknade ner innan startsignalen var oförglömliga; där står ett 20-tal vuxna män startklara som sprinterlöpare med smilet uppe i örontrakten, bara väntande på att jag kommer till skott. Synd jag inte tänkte på att fotografera den upplevelsen.

Höstmötet kommer att gå av stapeln på Tekniska museet då vi som huvudnummer kommer att få en (sista?) chans besöka LM Ericsson gamla styrelserum från Thulegatan. Rummet är ju i princip helt otillgängligt sedan Telemuseum flyttade ut och Polismuseet flyttade in. Anledningen vi vill dit nu är att Ericsson aktivt driver en flytt av rummet till Ericsson lokaler i Kista och lokalerna där inte kommer att vara tillgängliga under helger. Däremot blir de det under arbetstid men det försvårar ju för de flesta av våra medlemmar som arbetar och bor in bit från Stockholm.

Kallelse kommer som vanligt i nästa nummer.

Platsen för årsmötet 2014 är även den vald, LM Ericssons minnesgård i Värmskog. Vi var där på det 10:e årsmötet 2004 och nu blir det återigen på 20-årsmötet. Speciellt roligt vore det om så många medlemmar som möjligt av de som var med när föreningen startades kan delta. Då kan vi ta en ny gruppbild och jämföra då och nu.

Vi har även jobbat vidare med vårt ansikte utåt och då tänker jag främst på Facebook och det arbete som Bengt Lidforss och Rustan Gandvik lagt ner på det skapandet. Jag hade ingen aning om att det fanns så många parametrar man måste ta hänsyn till. Ni har i alla fall fått en inbjudan delta och det vore bra om ni kan göra det, och att delta i diskussionen och ge bidrag där. Själv har jag inte kommit så långt med min egen "Facebookutveckling".

Jag förstår väl inte varför, när det finns telefoner med vev. Bara en sån sak.

Vi har oxo uppdaterat webben igen, gå in där och undersök vad som hänt.

Tommy Sundgren

Kassörens koll

Ingen i STSF behöver vara orolig över föreningens ekonomi. Vi är mycket solventa och stärkte vår kassa ytterligare vid årsmötet i Karlsborg då föreningens försäljning (auktion och loppmarknad) drog in drygt 11 tkr. Det överstiger med bred marginal kostnaderna för årsmötets genomförande. Resten av året innebär med stor sannolikhet inga okända stora utgifter utan blott Phonetikens tryckning och postning samt ett höstmöte som kommer bli mindre påkostat. Medlemsavgifterna har flutit in i god ordning och det är bara någon enstaka medlem som riskerar att bli struken p.g.a. utebliven betalning.

Sedan sist har vi som ny medlem (med nr 313) fått Kjell Malmberg i Vällingby som hälsas hjärtligt välkommen. Medlemsantalet är därmed 170 varav är 4 föreningar och museer.

Rustan Gandvik

STSF-mötet i Karlsborg 20 april 2013

En strålande apirdag 2013 träffades 31 vänner av historisk telefoni för föreningens årsmöte i den vackra och historiska orten Karlsborg vid Vätterns västra strand.

Efter en god och närande lunch med militära ramar på restaurang Kastanjen innanför de stora fästningsmurarna fördes intensiva årsmötesförhandlingar i ett hus utanför muren som tidigare använts som bl.a. virkeslager. Många förundrade sig över de märkliga ringarna som hängde i järnstänger från innertaket men ingen gissade rätt!

Årsmötet där 27 personer deltog fastställde bokslutet för 2012, budgeten för 2013 och medlemsavgifterna för 2014 samt beviljade styrelsen ansvarsfrihet. Medlemsavgiften fastställdes till 150 kr för medlemmar från Sverige och 30 euro för medlemmar från övriga länder. Möteskostnadernas utveckling under de senare åren föranledde en längre diskussion. Mötet bestämde att styrelsen i framtiden från fall till fall avgör huruvida arrangemang i samband med föreningens möten skall kosta extra och i så fall hur mycket. Det kostar självfallet inget att delta i själva mötet.

Efter årsmötet guidades vi genom dunkla och fuktiga valv i fästningens djupa inre där vi genom ljud av gevärs- och kanonskott samt med krutrök kunde få en avlägsen uppfattning om hur det kunde ha varit om freden hade rubbats på 1800-talet och fienden försökte inta fästningen.

Självfallet demonstrerades i en kaponjär även hur det går till när man skjuter med en kanon!

Efter underjorden kom vi åter upp i solskenet och fick en god överblick över den jättelika anläggningen med det 678 m långa slutvärnet. När vi fortsatte vår vandring kom vi fram till en stängd port som vår guide försökte öppna men det blev tji eftersom låset hade blivit utbytt. Efter samtal över den trådlösa telefonen kom snart en storvuxen beväpnad vakt och släppte in oss i fästningens mäktiga kyrka med bedrövlig akustik.

Efter kyrkan besökte vi fästningsmuseet där två äldre herrar dels berättade om Karlsborg radio och dess öden och dels visade oss signaltruppernas utställning med utrustning alltifrån tiden före de elektriska kommunikationerna över telegrafan, telefonen och radion till nästan dagens datoriserade möjängar.

Dagen avslutades men en auktion där föreningen auktionerade ut nyinkomna föremål och det sedvanliga bakluckeloppiset där många intressanta teleprylar fick nya lyckliga ägare.

Anders Järvenpää 22.4.2013

Protokoll från STSF:s Årsmöte 2013

Plats: Karlsborgs fästning i Karlsborg

Tid: Lördagen den 20:e april 2013

1. Mötet öppnades av ordföranden Tommy Sundgren.
2. Till ordförande för mötet valdes Tommy Sundgren.
3. Till sekreterare för mötet valdes Lars Lindström.
4. Till justeringsmän, vid behov fungerande som rösträknare, valdes Jan Wirström och Henrik Lundin
5. Förteckning över närvarande:

Patrik Nilsson, Evan Svensson, Henrik Lundin, Tommy Sundgren, Rustan Gandvik
Lars Lindström, Bert Rockenstedt, Ole Jacobsen, Jan Wirström, Anders Järvenpää
Denny Wahlström, Nils-Erik Gustafsson, Gösta Strandberg, Raimo Kultala
Ulf Collovin, Victoria Mattisson, Roger Karlsson, Lars Liljestrand, Britt Liljestrand,
Per Hedman, Hans Ekerås, Ove Svensson, Terje Eriksson, Rickard Noréll, Leif Knutsen-Öy,
Mats Andersson, Sven Bokander

Antal personer som deltog i förhandlingarna var 27, varav röstberättigade 25

6. Mötet ansåg stämman utlyst i enlighet med stadgarna.
7. Dagordningen godkändes.
8. Styrelsens verksamhetsberättelse godkändes.
9. Revisorernas revisionsberättelse gick igenom av ordföranden.
10. Mötet beslutade om ansvarsfrihet för styrelsen för den tid som revisionen avser.
11. Ärende som styrelsen hänskjutit till årsmötet: STSF Medlemsavgifter (underlag)
12. Beslut om medlemsavgifter för föreningen för verksamhetsåret 2014. Efter en diskussion beslutade stämman följande: Årsavgift för medlemmar bosatta i Sverige: 150 kr, årsavgift för familjemedlemsskap i Sverige: 200 kr, årsavgift för bosatta utanför Sverige: 30 Euro. Den tidigare extra avgiften för nyinträdande medlemmar om 20 kr slopas.

Det uppdrogs av stämman till styrelsen att avgöra om den totala kostnaden för ett års- eller höstmöte ska bäras av föreningen, eller om föreningsmedlem respektive medföljande ska debiteras viss del av kostnaden. Det senare ska i så fall tydligt framgå av kallelsen till mötet.

13. Val förrättades enligt valberedningens förslag:

- a) Till ordförande för ett år valdes sittande Tommy Sundgren (omval)
- b) Till styrelseledamot för två år valdes Lars Lindström (omval)
- c) Till styrelsesuppleant för två år valdes Hans Ekerås (omval)
- d) Till revisor för två år valdes Magnus Thörnberg (omval)
- e) Till revisorssuppleant för ett år valdes Bengt Svensson (omval)

Val förrättades enl. stämmobeslut:

- f) Till två ledamöter av valberedningen valdes Rickard Noréll och Ove Svensson, och till suppleant valdes Mats Andersson.

14. Mötet beslutade om ersättning eller arvode till styrelseledamot eller föreningsmedlem.
Styrelsens förslag om 0 kr godkändes.

15. Ärenden som styrelsen hänskjutit till årsmötet. Se punkt 11.

16. Ärenden som enskild medlem inlämnat till styrelsen. Inga ärenden.

17. Övriga frågor.

a) Förslag från Anders Järvenpää att ny medlem som inträder i föreningen efter den 1 juli (år 1) skall erhålla efterföljande kalenderår (år 2) i avgiften. Stämman biföll förslaget.

b) Frågan om f.d. Telemuseums fortsättning. Önskemål om att föreningen aktivt skall verka för ett nationellt telemuseum i Sverige.

c) Arbetet med att erbjuda medlemmarna ytterligare information pågår:

- Phonetiken (förutom senaste åtta numren) finns i PDF-format på föreningens webbplats.

- Register över Phonetikens samtliga artiklar (ordnade alfabetiskt resp. kronologiskt) finns på föreningens webbplats.

- Konvertering av föreningens videofilm ”Telefoner tillverkade av L.M. Ericsson” från VHS- till DVD-format är planerad.

d) En Facebookgrupp har startats för föreningen.

e) Höstmötet planeras att genomföras på Tekniska Museet i Stockholm.

f) Föreningens kontakter med Museijärnvägen i Mariefred diskuterades.

17. Mötet förklarades avslutat ca kl. 14:45

Lars Lindström
Sekreterare

Tommy Sundgren
Ordförande

Jan Wirström
Justeringsman

Henrik Lundin
Justeringsman

Optiska telegrafen i Stockholm

Ett underligt tema att skriva om, men jag fastnade för det när jag gick runt i Stockholm på söndagspromenader och noterade att det var så korta avstånd mellan de platser där optiska telegrafstationer sågs ha stått. I det övriga nätet var avståndet vanligen sådär 10 kilometer. Jag kan tänka mig att motsvarande reflektioner kan göras kring Göteborgs lokala optiska telegrafnät med Nya Varvet, Stigberget och Otterhällan. Men det får bli av någon som brukar ta sina söndagspromenader där.

Det har funnits optiska telegrafer i Stockholm på sådär tolv olika platser. Inte på samma gång förstås.

Man skulle kunna se utvecklingen av detta lokala nät av optiska telegrafer uppdelat i fyra faser: experimentet, etableringen, krigsnätet och slutligen den kommersiella faser. Och under dessa faser har fyra olika konstruktioner av telegrafer provats/ använts.

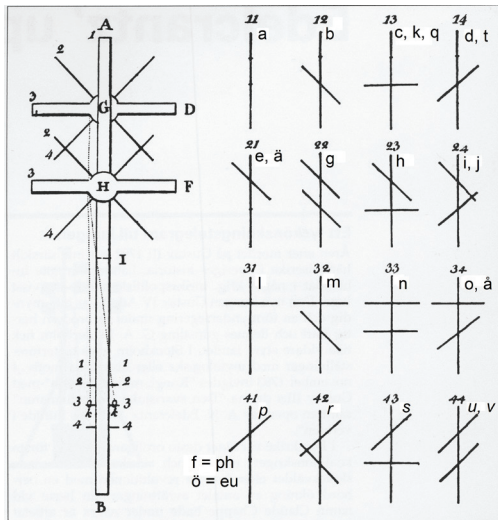

Fig 1: Edselcrantz första telegraf oktober 1794, med kodtabell.

Den första faser, experimentet, skedde vid kungen sextonårsdag ute på Drottningholm, 30 oktober 1794. Edselcrantz, en mångsysslare vid hovet, hade läst i tidningarna om det lyckade försöket att sända meddelanden med telegraf från Paris till Lille i augusti samma år. Han ville göra sammaledes och konstruerade därför en enkel bokstavstelegraf med 16 distinkta signaler. Anordningen hade två armar, 3,6 meter långa, vilka kunde ställas i olika vinklar för att markera de sexton tecknen.

Demonstrationen nyttjade en telegraf på taket till slottet inne på Stadsholmen, en mellanstation på Traneberget, 5 kilometer bort, och en på Drottningholm, ytterligare 5 kilometer längre bort. Edselcrantz hävdar i en rapport att ögat kan uppfatta föremål om 40 vinkelsekunders storlek. Telegrafarmarna fick på de avstånd stationerna låg, ungefär 70 vinkelsekunders längd och 10 vinkelsekunders bredd. Experimentet måste således använt teleskop med åtminstone en 10-20 gångers förstoring. Kungen/förmyndarregeringen blev intresserad och försåg Edselcrantz med medel att fortsätta sin utveckling.

Fig 2. Tranebergstationens sikt mot Slottet.
 Stadshustornet döljer den punkt där station stod

Den andra fasen inleddes med att Edelcrantz året därpå fick tillstånd att sätta upp en telegraf i Katarinakyrkans torn på Södermalm. En av de högsta punkterna i dåvarande Stockholm. Han gjorde en ny, ”förbättrad”, telegrafkonstruktion med tio luckor i ett gallerverk. De tio luckorna medger upp till 1024 olika signaler, vilket Edelcrantz utnyttjade till att förkorta signaleringstiden. I stället för att bokstavera meddelandet införde han en Telegrafisk Chiffer-Tabell med ett otal olika ord och stavelser som kunde kombineras till korta meddelanden. Exempel: Tretton bokstäver i ”puss och kram” kunde översättas till endast sju signaler, ”pu”, ”s”, ordslut, ”och”, ”kra”, ”m”, ordslut = 476, 530, 007, 451, 315, 362, 007.

Fig 3. Första versionen av Edelcrantz lucktelegraf 1795-1808.

Med hjälp av denna signalerade han inledningsvis till Drottningholm direkt, 10 kilometer bort, och till Karlbergs slott, 4 kilometer bort. Katarinakyrkans station uppgraderades till huvudstation för det nät som byggdes upp mot Grisslehamn och över Ålands hav till finländska orter.

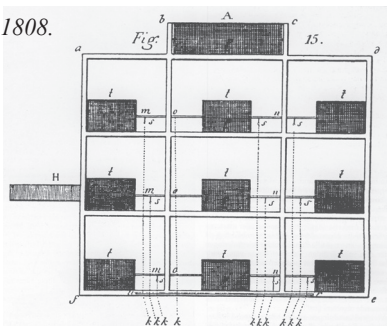

Fig 4 Karlberg, sikt från Katarina kyrka

Telegraferna inne i Stockholm fick senare förfalla. Kyrkorådet i Katarina församling klagade över den fula och oanvända anordningen i kyrktornet. Enbart telegrafnätet mellan Grisslehamn och Ekerö på Åland tycks ha varit i kontinuerlig drift. Kurirer och postryttare fick ta hand om meddelandena vidare i Finland respektive vidare till Stockholm.

Men så kom Rysslands anfall mot Sverige-Finland i februari 1808. Tredje fasen inleddes med att telegrafnätet i ett huj skulle byggas längs ostkusten, för att ingå i militära försvaret av Stockholm. Stationens konstruktion var modifierad för att förenkla tillverkning och montage. Signaltabellerna utökades till tolv signalböcker om 5120 olika signaler, anpassade för krigsförhållanden.

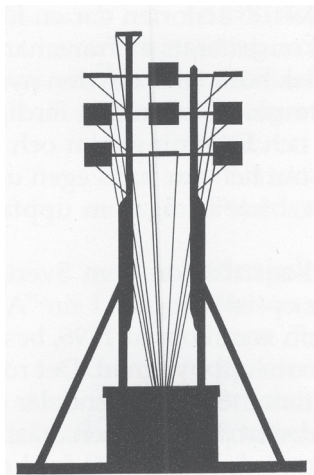

Fig 5. För att förenkla tillverkningen reducerades gallret till tre vågräta stolpar 1808.

Linjerna söderut och norrut byggdes ut och inne i Stockholm etablerades flera telegrafstationer. Stationen i Katarina kyrka renoverades i maj samma år och blev huvudstation. Vid Beridarebanan, nära dagens Hötorget, etablerades en verkstad för montage av stationsdetaljer inköpta hos olika hantverkare. Därtill en undervisningsanstalt med en portabel telegraf. Jakobs kyrka i Kungsträdgården försågs i juni med två portabla telegrafer, 600 meter från Beridarebanan och 1500 meter från Katarina kyrka. Edelcrantz höll till i Ekebladska huset, granne med Jakobs kyrka. Det var hans kontakt med nätet som föranledde tillträdet till kyrktornet.

Fig 6. Jakobs kyrka försågs med två portabla telegrafer i tornet, riktade åt höger resp vänster

Katarina kyrkoråd var inte nöjda och ett stadigt torn med telegrafstation byggdes i stället vid nuvarande Mosebacke Torg, bara 200 meter bort, under sommaren 1808 som ersättare för Katarina-stationen. Men då försämrades sikten mellan Mosebacke-stationen och Jakobs kyrka. Både Slottet och Gustav III:s Opera kan ha skytt. I november byggdes därför en relästation upp på Skeppsholmen, 750 meter från Jakob-stationen och 850 meter från Mosebacke-stationen. Det sägs inget om konstruktionen av denna, men med de korta avstånden den skulle överbrygga, kan man ana att likadan portabel telegraf kom till användning som i Jakobs kyrka. Samtidigt fick även slottet och kungen en portabel station, som 500 meter från Skeppsholmen anslöts till nätet.

Fig 7. Det är inte angivet var Skeppsholmens relästation placerades. Sikt från Mosebacke

Även Jakobs kyrkoråd verkar ha blivit missnöjda, för i april 1809 byggdes en ersättare för Jakob-stationen på Operahusets tak, granne med Jakob. Därmed fick Edelcrantz en egen station ända in i arbetsrummet.

Edelcrantz skriver själv att den optimala kombinationen för normalstationen är att nyttja ett teleskop med 32 gångers förstoring, lägga stationerna med 1 lantmils (10,8 km) avstånd och ha signalluckor med 18x27 tums (45x67 cm) sida. Luckornas höjd över marken anpassades så att de syntes tydligt från motstationen mot den klara himlen.

Vi inser naturligtvis att med de korta avstånden inom Stockholm behövde stationernas signalluckor bara göras 1/10 så stora som på normalstationerna, dvs 4,5 cm sida. (Eller utrustas med teleskop vars förstöringsgrad var 1/10-del av normalstationernas). Hela lucksystemet blir då kanske 25x40 cm. Det är sådana överväganden som motiverar att kalla de mindre stationerna vid Beridarebanan, Slottet, Skeppsholmen och Jakobs kyrka för portabla.

Kriget varade inte länge och redan i december 1809 la man ner telegrafverksamheten. Edelcrantz hade dock ansvaret för telegraf och materiel ända till sin död 1821.

Men historien slutar inte där. En fjärde fas skulle motiveras. Med Edelcrantz bortgång flyttades ansvaret över till militärerna, till Topografiska kåren – vars chef då var generaladjutanten C F Akrell. Julirevolutionen i Frankrike 1830 blev förebild i hela Europa och skapade politisk oro med folkresningar och högljudda reformkrav. Regimerna i Preussen, Österrike-Ungern och Ryssland slog ner resningarna i Hannover, Bologna, Warschava etc. med militärt våld. Och vart kunde den nya tyska tullföreningen leda. År 1834 föreslog Akrell att ett optiskt telegrafnät runt Stockholm åter skulle byggas upp som en militär beredskapsåtgärd. Vid den tiden var elektriska telegrafanordningarna fortfarande mest en tanke i vardande. Gauss och Weber hade visat på de praktiska möjligheterna med hjälp av sin nåltelegraf, men Morses praktiska och generella lösning skulle inte visas för världen förrän 1837, och först 1845 komma till praktisk användning.

För att begränsa statens utgifter föreslog Akrell en lösning som i fredstid skulle kunna komma till användning för skeppsredare och handelsmän. Han var väl inspirerad av de privata optiska telegrafnät som etablerats kring Liverpool och där gynnade sjöfarten. Förbindelse med de viktigaste fartygslederna in till Stockholm ingick således i Akrells förslag. Därmed skulle affärsvärlden motiveras vara med och dela kostnaderna. Kostnaderna skulle kunna minimeras genom att bara hålla i gång telegrafverksamheten under seglationsperioden, och då endast några timmar förmiddag och eftermiddag.

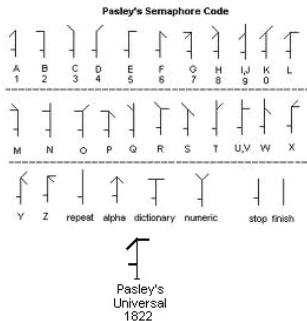

Fig 8. Pasleys brittiska Universal Telegraph, konstruktion och kodtabell.

En ny optiskt signalstation hade kommit till användning i England och Akrell ville göra praktiska prov för att jämföra den, Pasleys universaltelegraf, med den tidigare Edelcrantzska. I augusti 1834 testades Pasley-versionen i Karlskrona och 1835 gjordes samma test med Edelcrantz version mellan Katarinakyrkan och Fredriksborg i Vaxholm. Pasleys system medgav bara 28 signaler och lämpade sig därför enbart för bokstavering. Edelcrantz version medgav omfattande signaltabeller och signalböcker. Till fördel vad avser signaleringshastighet och meddelandesekretess. Det blev en ny satsning på Edelcrantz version, nu med signalböcker i fredstid om 10 752 signaler, lämpade för kommersiella behov. ”cardemumma”, ”cautchuk” ”caviar”, ”champagne”, ”Chargé d’affaire”, ”chlorkalk” och ”Commerse-Råd” blev egna signaler.

Fig 9. Ett år hann Mosebacke-stationen med att vara huvudstation.

1836 öppnade nätet även för privata meddelanden. Första året var meddelandena gratis. 1837 avtalade Akrell med Handelsassociteten i Stockholm om sjöfartsunderrättelser. Uppgifter från lotspersonal i Dalarö, Furusund, Landsort och Sandhamn om alla fartyg som passerade in och ut (fartygets namn, hemmahamn, befälhavare, last och var fartyget senast kom ifrån) telegraferades genast in till huvudstationen. Därifrån lämnades de till Stockholms börs två gånger per dag, för att anslås där. För detta betalade Handelsassociteten 1000 R:dr banco per år. För alla övriga privata meddelanden var styckpriset 32 sk. Banco.

Verksamheten fortsatte med skilda modifikationer tills elektriska telegrafan tagit över all sådan trafik.

Fig 10. Akrells expedition på Riddarholmen även huvudstation, sedd från Mosebacke

Huvudstation, med en portabel telegraf, blev första året Akrells expedition i Kammarrättens hus på Riddarholmen. Den hade 900 meter till relästationen på Mosebacke, söderut och norrut. Bara två år senare flyttade huvudstationen över till ”Bångska fastigheten” strax intill Mosebacke torg och där blev den kvar tills optiska telegrafan i Stockholm lades ner 1859.

Fig 11. ... men till slut blev det Bångska huset som fick rymma optiska telegrafens huvudstation.

Så därmed blev det tolv olika stationer. Experiment med Slottet och Traneberg med två stationer av normalstorlek. Uppbyggnaden med Karlberg och Katarinakyrkan, båda av normalstorlek. Kriget med Tullportsgatan, Beridarebanan och Jakobs kyrka, en normalstation och två små stationer. Senare Tullportsgatan, Beridarebanan, Skeppsholmen, Slottet och Operahuset, en normalstation och fyra små stationer. Kommersiella telegrafan med Mosebacke, Bångska huset och Riddarholmen, en normalstation och en liten station.

Leif Kindahl

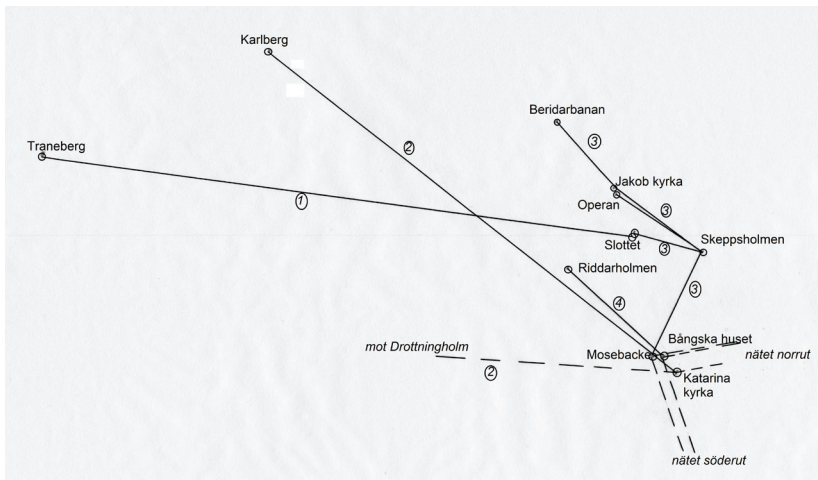

Fig 12. Korta lokala nät var det inom Stockholm. (1) markerar experimentfasens länkar; (2) markerar uppbyggnadsfasens länkar; (3) markerar krigstidsnätets länkar och (4) markerar kommersiella nätets länkar

Källor:

Edelcrantz (1796) *Afhandling om Telegrapher och Försök til en ny Inrättning däraf*

Tahvanainen, K.V. (1994) *Ord i sikte. Den optiska telegrafan i Sverige 1794-1881*

Risberg, N.J.A (1938) *Den optiska telegrafens historia i Sverige 1794-1881*

Eriksson, Bengt (1992) *Från röksignal till fiberkabel*

Royal Signals Contact Site, fig 28 och 30

(hämtad 2013-01-10 vid <http://www.royal-signals.org.uk/Datasheets/Telegraph%20.php>)

SAXAT UR CIRKULÄR

I marknaden förekommande telefontrattskydd, benämnt ”Zimphophon” får icke anbringas å telegrafverkets apparater. Likaså få icke metallspiraler påsättas mikrotelefonsnören.

”Zimphophon” förbättrar icke ljudöverföringen utan verkar i stället i motsatt riktning, och metallspiralen utsätter mikrotelefonsnöret för onödig slitning

13 feb 1926

Telegrafstyrelsen har fastställt en ny typ av bordsapparat för automatsystem, katalognummer BC 316 vilken är försedd med tvenne fingerskivor. För den extra fingerskivan skall utgå inträdesavgift med 10 kronor (270 kr¹) och abonnemangavgift med 1 kr. 50 öre (40 kr¹) per kvartal.

2 april 1929

Telegrafstyrelsen har beslutat att den dekoreringsmed lilla riksvapnet, ordet rikstelefon och diverse ränder som hittills förefunnits å telegrafverkets telefoner, icke vidare skall utföras.

29 nov 1929

Telegrafstyrelsen har medgivit anslutning till telegrafverkets nät av högtalartelefoner av L.M. Ericssons typ, under förutsättning att i PA-595 angivna bestämmelser till alla delar uppfyllas. Anslutning av högtalartelefon ske först efter av vederbörande distriktschef lämnat tillstånd.

12 nov 1945

Telegrafstyrelsen har beslutat att AT ändstationsapparat av bordsmodell skall tillhandahållas även i benvit färg. Apparaten överensstämmer i övrigt till utförandet med den nya apparat BC 560 som skall ersätta BC 330. Ett begränsat parti av apparattypen beräknas bli disponibelt efter den 1 dec. 1950. För apparaten har fastställt en tilläggsavgift på 150 kronor (2600 kr¹).

31 okt 1950

Tilläggsavgiften för telefonapparat i benvit färg skall sänkas från 150 kr. till 75 kr. (1040 kr¹).

11 juli 1953

GUSTAF ADOLF

Med GUDS Nåde, Sveriges, Götes och Vendes

KONUNG

Vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud Allmäktiga

På därom av telegrafstyrelsen i skrivelse den 5 sep. 1953 gjord framställning finner Kungl. Maj:t gott förordna, telegrafverket och telegrafstyrelsen skola från och med den 1 nov. 1953 benämnas televerket respektive telestyrelsen.

Stockholms slott den 9 oktober 1953.

2 nov 1953

Tilläggsavgiften för telefonapparat i benvit färg skall sänkas från 75 kr. till 50 kr. (640 kr¹).

9 juli 1956

Källa: KUNGL TELEGRAFSTYRELSENS/TELESTYRELSENS CIRKULÄR. SERIE A:1

(¹ Dagens penningvärde)

Jari Ruotsalainen

Då Telegrafverket blev Televerket

Förra Phonetikens omslag visar den stolpe i brons och den minnessten som sattes upp 1953 då Telegrafverket firade sitt 100-årsjubileum. Denny Wahlström hade återupptäckt detta tamligen bortglömda monument i Märsta. Dennys artikel gav anledning till studier i Televerkets tidskrifter kring den aktuella tiden samt ett besök på Riksarkivet i Arninge, där större delen av Televerkets arkiv förvaras. Att forska i detta ämne visade sig vara ganska enkelt eftersom generaldirektör Håkan Sterkys arkiv innehåller en arkivserie F8 ”Telegrafverket 100 år” bestående av en knapp hyllmeter handlingar.

100-årsminnet firades på flera sätt. På jubileumsdagen, söndagen den 1 november 1953 ändrade som bekant Telegrafverket namn till Televerket och Telegrafstyrelsen blev Telestyrelsen. Redan under sommaren arrangerades på Skansen i Stockholm en välbesökt utställning ”Tele talar”. Utställningen utformades av Eric Sandström och vår nyligen avlidne medlem K.V. Tahvanainen. Utgivningen av Torsten Althins bok ”Telelandet Sverige” var också en del i jubileet. Nu var det inte bara Telegrafverket som jubilerade 1953. Stockholm passade på att fylla 700 år varför året erbjöd åtskilliga evenemang med historiska tema.

Jubileumsdagen den 1 november inleddes med en radiosänd högtidlighet i Stockholms konserthus med tal av generaldirektör Sterky och kommunikationsminister Sven Andersson m.fl. Musiken framfördes av Radioorkestern under Sten Frykberg. Solist var hovsångare Torsten Ralf och Telegrafverkets manskör från Nynäshamn hördes också. På musikprogrammet stod bl.a. ett par stycken av Elfrida Andrée (1841-1929), kompositör och domkyrkoorganist i Göteborg som inledde sin bana som telegrafist och kanske Sveriges första kvinnliga statstjänsteman. Programmet avslutades självklart med ”Du gamla, Du fria” och därefter visades jubileumsfilmen ”Museet”.

För de som även var inbjudna till jubileumsmiddagen i Stadshuset gällde det sedan att svida om från ”förmiddagsdräkt” till högtidsdräkt” och bege sig till platsen. Under middagen i Gyllene Salen (vars meny jag inte skall fresta er med) underhöll TIFs d.v.s. Televerkets Idrottsförenings orkester med blandade nordiska och operettklassiker. Tal hölls av generaldirektör Sterky och tacktal av prins Bertil. Efter middagen vandrade man ner till Blå hallen där under kaffet gavs några förhandsglimtar ur telerevyn ”Le i Lur” med TIFs revyensemble. Sedan vankades buffé i Gyllene Salen och däremellan dans till TIFs orkester. Vid midnatt underhöll Margareta Kjellberg.

Vilka var de omkring 600 inbjudna till denna galafest? På första sidan (bokstaven i A) i placeringslistan finner man exempelvis tvenne lokaltelefonister fröknar Andersson, chefredaktör Ivar Andersson, f.d. telegrafdirektör Adenius, linjearbetare Göte Andersson, finske generaldirektören Ahola, städerskan fru Alm och överkontrollör Ahlin. Att det var ett grannliga arbete att sätta samman deltagarlistor ser man i det bevarade arkivmaterialet. Verkets övriga omkring 38 000 anställda, som inte blev inbjudna till festerna i Stockholm, kunde kanske glädjas åt de lokala fester som anordnades runt om i landet. Föreställningar av revyn ”Le i Lur” gavs under november i Stockholm, Gävle, Sundsvall, Örebro, Norrköping, Göteborg och Malmö.

Men hur var det med monumentet? Att monumentets plats på dåvarande Ekilla gårds ägor i Märsta socken verkligen var platsen för resandet av den första telegrafstolpen den 15 maj 1853 är måhända inte fullständigt bevisat. Några linjekartor är inte bevarade ”men general Carl Akrells redogörelse synes tyda på att ledningen gått över denna plats och att det var här man började bygget”. Vid schaktningen för monumentbygget fann man ½ meter under

markytan rester av en stolpe fixerad med kilstenar. Dessa fragment, som måhända härrör från ”urstolpen”, visas på omslaget till denna Phonetiken. Av lokala skogsägare inköptes runt 1800 stolpar av 28 fots längd. På stolptopparna sattes isolatorer av guttaperka från Tyskland och ledningstråd inskaffades i England. 2 månader senare hade byggets södra länk nått Stockholm vid Norrtull och de första testerna kunde genomföras.

Nu åter till 1953. Den drivande kraften vid monumentets tillkomst var byråingenjör Johannes Thingström. För den konstnärliga utformningen ansvarade Ragnar Hjort, byggnadsråd vid Kungl. Byggnadsstyrelsen. Gipsformarna till den naturtrogna bronsstolpen med kortsträvor skapades av skulptören Olle Adrin som vid den tiden var lärare vid Konstfack. Gjutningen i brons utfördes av en okänd Andersson under övervakning och rådgivning av P.G. Bergman från Herman Bergmans Konstgjuteri. Bröderna Flinks Stenhuggeri i Västervik levererade minnesstenen som var utförd under överinseende av arkitekt Albert Flink.

Monumentet invigdes den 31 oktober, d.v.s. dagen före övriga festligheter. Av de omkring tvåhundra personer som deltog vid invigningen var ett hundratal namngivna och speciellt inbjudna gäster som fraktades med buss från city. Tal hölls av överdirektör Harald Billström, generaldirektör Sterky och förbundsordförande Karl Persson. Minnesstolpen restes av två linjelag, ett från Märsta och ett från Uppsala. Manskören från Nynäshamn bidrog till den högtidliga stämningen. Avslutningsvis bussades gästerna till Telegrafstyrelsens lokaler vid Brunkebergstorg 2 för förfriskningar (cocktail och smörgåsar) under en officiell mottagning där många tal hölls och jubilarerna mottog gåvor från åtskilliga företag, verk och myndigheter.

För besök vid monumentet rekommenderas pendeltåg från Stockholm C till Märsta för vidare färd med buss 575 som dagtid vardagar går varje ½-timme. Kliv av efter ca 4 minuter vid hållplats Monumentvägen. SLs hållplatsstolpe står bara några få meter från monumentstolpen!

Rustan Gandvik

UPPROP för Telefonmuseet i Virserum

Säkert minns du eller känner till Telefonmuseet i Virserum i Småland. Tyvärr gick ju dess grundare och store entusiast Anders Joelson bort alltför tidigt. Jag har haft lite kontakt med Hannelore Bjälefors och Birgitta Hartwig i ”Ek-Föreningen Dackestopp”. Situationen är den att familjen Joelson som gåva överlät museet att förvaltas av föreningen, med avsikt att driva verksamheten vidare i framtiden. För närvarande har kommunen sin turistbyrå i direkt anslutning till museet. En koppling som säkert är bra för båda verksamheterna. Öppetider under sommaren är 17 juni-31 augusti.

Men problemet är att man saknar kompetent guidepersonal till museet. D.v.s. personer som har ett genuint intresse för ämnet telefoni och som guide kan förmedla sitt kunnande i ämnet och övrigt i museet. Som du kanske vet så var huvudinriktningen i Anders samlarintresse mobiltelefonens utveckling. Anders samlarintresse vidgades med åren och samlingen omfattar i dag betydligt mer än enbart mobiltelefoni. Mig bekant är museet i Virserum det enda museet som har koncentrerat sig på just Mobiltelefonen! Och nämn något ämne som upptar människors intresse så mycket som just mobiltelefoner? Bor du inom rimligt avstånd till Virserum och tycker att ämnet/verksamheten är intressant är du mycket välkommen att kontakta ordförande Hannelore Bjälefors i ”Ekonomiska föreningen Dackestopp” för närmare information angående guidningsaktiviteterna.

Hannelore Bjälefors

Telefon: 070 592 0450 eller 0495 31740

Ole Jacobsen i maj 2013

Se också Telefonmuseets hemsida: www.telemuseum.eu

Telebil.

Tänkte jag skulle skicka lite foto på Telebil. Jag har en kollega jag jobbat med i många år Krister heter han. Han blev övertalig på jobbet och beslutade starta eget 2010. Idag kör han med service och installation här i min region, han jobbar åt Ericsson som har anbud på teleservice i min trakt. Han har låtit måla o logga sin bil i original telefärg o logga. Den bilen går på gatorna här dagligen och massor av folk tror att de gamla telebilarna lever kvar. Om det är något för Phonetiken får ni gärna sätta in bild och text.

Sven Bokander

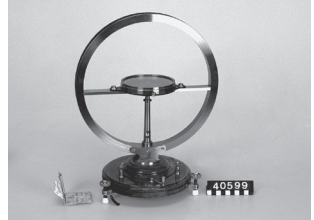

ÖNSKAS

Apparatsnöre, 2-ledare, textilomspunnet, virat.
Stig Arne Lofthagen. Tel : 08-590 80716
E-post : bigganlofthagen@hotmail.com

”Tangentbussol” tillverkad av LM Ericsson.
Gunnar Modig E-post: gunnar.modig@telia.com

Vägghärfon BCV-AT (BD 270 / 00-29270),
fungerande och i gott skick.

Michaël Stenberg 040-26 52 16 (kvällstid) eller e-post (enligt medlemsförteckningen).

FINNES

LME Väggeväxel 9 ab, 3 linjer.

Se t.ex.katalog 1913: OB300/3 eller gammalt nr 622 (1902).

Två mässingsskruvar på h-sida fattas. I öv. hel, ev. kan uppsnyggning av träytan vara trevligt.

Ge mig ett bud per E-post: ole.jacobsen@telia.com eller brev till

Ole Jacobsen, Skillingevägen 12B, 192 71 Sollentuna.

Telefonväxel Pulsar 7 med systemtelefon och dokumentation.

Telefonväxel Tellus 15, fullbestyckad, med systemtelefon och dokumentation.

Pris: 500kr/växel, förhandlingsbart för den intresserade då skroten hägrar

Frakt: Avhämtning i Västerås lämpligt, dock ej helt omöjlig

Jan-Anders Nolemo :-) 070-6610096, cukaldo@yahoo.com

Verkttygskatalog 1949, Telegrafverkets Författningssamling Serie E:3, II.

Materielkatalogen 1991, LZTA 804 451/91.

Mätinstrument Siemens - Schuckert Isolation/spänning.

Mätinstrument Panohm, Ohm/uF i läderfodral.

Danska tallrikar med olika telefonmotiv.

Diavox-kåpor i olika färger, vit, beige, grön, svart, violett, blå och röd.

Linjeväljare 50 nr, CJ 752.

Samtalsmätare, TeleTaxe.

Telefon svarare, MaxiSvar, SvarEtt, Replik svar och Ansa.

”Moderna” telefoner, = morgondagens antikviteter, såsom Voco, Echo, Rebell, Bizz, m.fl.

Dialogapparater, 00-29860, grå, grön, gul, orange, röd, vit.

Intresserad? Ge mig ett bud på E-post: Henrik.R.Lundin@gmail.com **Henrik Lundin**

Kopia av 1892-års linjebyggnadsinstruktion & diverse annan telet litteratur säljes.

Kopia (lösa A4-ark) av *”Instruktion för telegraf- och telefonbyggnader vid Kongl.*

Telegrafverket” från år 1892, pris: 50 kr eller högstbjudande.

Övrig telet litteratur:

Ericsson review, nr: 1+2+4/1940, pris: 25 kr/nr.

Ericsson review, nr: 3/68 samt 2/70, pris: 10 kr/nr.

Ericsson review, nr: 4/64 (engelsk), 2/66 (spansk) samt 4/67 (tysk), pris: 5 kr/nr.

Ingenjörshandboken, del 3a – Teleteknik - Allmän elektroteknik (C A Strömberg 1950), pris: 25 kr.

Svensk telefontidning, nr: 2+4+6-11/1923 samt 2+4+12/1924 (lätt fuktskadade), pris: 10 kr/nr.

Sveriges officiella statistik – Telefon och telegraf, årg: 1911, 30, 35, 36, 37 samt 39, pris: 25 kr/årg.

Sveriges officiella statistik – Telefon, telegraf och radio, årg: 1948/49, 50/51, 51/52 samt 1953/54, pris: 25 kr/årg.

Sveriges officiella statistik – Televerket, årg: 1965/66, 66/67, 77/78, 78/79, 79/80, 80/81, 81/82, 82/83, 83/84 samt 85/86, pris: 10 kr/årg.

Tekniska Meddelanden: årgång 1921 (inbunden), pris: 100 kr.

TELE (häftade), årg: 1959, 60 (nr. 2-4), 61 (nr. 1+3) samt 62 (nr. 2), pris: 25 kr/nr.

TELE (häftade), årg: 1976 (nr. 1-3), 77 (nr. 1-3), 78, 79, 80, 81, 82 (nr. 1+3+4), 83, 84, 85, 86, 87, 88 samt 89, pris: 10 kr/nr.

TELE, årgång 1993-94 av engelska utgåvan (saminbundna), pris: 10 kr.

Telefon och telegraf i Sverige, del I & II (Ivar Lignell 1935), pris: 50 kr.

Telegraf- och telefontechnikens fundamentala principer (Ekberg & Laurent 1964), pris: 25 kr.

Telegrafstyrelsens byggnadsinstruktion, del I – Linjebyggnad (1931), pris: 50 kr.

Telegrafstyrelsens byggnadsinstruktion, del II – Nätbyggnad (1927), pris: 50 kr.

Telet landet Sverige – Telegrafverket 100 år (limhäftad), pris: 25 kr.

Köparen står för fraktkostnaden. Avhämtning i Sandviken kan ske efter överenskommelse om tidpunkt. Svar önskas i första hand per E-post: raimo.kultala@tele2.se

Vid behov kan jag också nås på telefon: 026-25 21 65 alt. 070-326 87 18. **Raimo Kultala**

Jag har anslutnings-skruvor med "kordongmuttrar". Tre delar tillsammans, skruv, undermutter och kordongmutter. Har också några reparerade och nyttillverkade väggplintar till olika apparater. Även ett antal BC 310 m.fl. plåtapparater. Ring och bjud!

Christer Lanhage Tel: 0520 - 42 62 62 E-post: lanhage@telia.com

En gåta får sin lösning.

För ett antal år sedan köpte jag av en känd antikhandlare och TV-personlighet en telefon som sedan dess vållat mig en massa huvudbry.

När jag fick erbjudande om att köpa apparaten hade jag aldrig sett något liknande. Klykans form var inte likt något annat svensktillverkat jag sett. Däremot ses denna typ av klykor på vissa engelsktillverkade Ericssonapparater . Vi är ju vana att på Svenska telefoner, allt från Taxens vackra droppklyka till senare lite mera avskalade varianter, se mjuka böjda former, här var det snarare raka strikta linjer som gällde. Jag skulle aldrig förknippat den här telefonen med Sverige eller Ericsson om det inte vore för ett par små detaljer, ja förutom luren förstås (men lurar kan ju bytas kors och tvärs så den ger egentligen ingen ledtråd). Nä' vi får sänka blicken en aning, till hållaren för klykan, den här klykhållaren har vi sett sedan tidigt 1890-tal, från första Taxen med handmikrotelefon har den funnits med. Den andra lilla detalj som slutgiltigt avslöjar vad det är frågan om är naturligtvis firmamärket som återfinns på framkanten strax under klykan "LM Ericsson & Co. Stockholm". Jag kunde inte motstå att köpa telefonen, den var så annorlunda. Men sedan dess har apparaten gäckt mig.

Fast, många har teorierna varit, både egna och andra samlarkollegors. Tydligt är att telefonen formgivits för att sitta monterade i något, understycket är mjukt format med en smakfull kantfräsning upptill för att sedan abrupt kapas i ändarna, precis som att det skulle passa in i något där apparatens kantfräsningar gått vidare över i en annan inredning. Det har gissats att modellen kunnat komma från någon form av större växel, eller kan den hört hemma i en hotellinredning.... Nautika! Den har säkert tagits fram för att sitta i en fartygsinredning... Någon har bestämt hävdats att det är frågan om skolmaterial, varför skulle annars kopplingsplintarna sitta monterade fullt synliga på framsidan och det finns ju även urkapningar där man skulle kunna placera batterier, det är helt klart att telefonen är avsedd för utbildningsändamål. Tanken har även funnits att det helt enkelt varit frågan om en specialbeställning, sådana har ju förekommit, men i så fall vore det inte så troligt att man bemödat sig med en specialdesignad klyka, det hade varit enklare att plocka en standardklyka från lagret. Det finns även en annan sak som talat emot iden om specialbeställning, jag har under de här åren i olika sammanhang stött på ytterligare fem exakt likadana apparater, in ales sex stycken alltså. Om det efter ca. 100 år finns kvar minst 6 identiska apparater får man nog böja sig för det faktum att det är frågan om en serietillverkad telefon, om än i liten serie.

Men skulle det visa sig, samtlig samlad telefonexpertis (inklusive jag själv) har varit helt ute och cyklat. Efter att ha mer eller mindre fallit i glömska blev en kväll tidigare i vår min mystiska telefon plötsligt högaktuell igen. Allt började med ett e-mail från den ständigt vaksamme Ove Svensson, han hade i sin tur blivit kontaktad av Fredrik Lundqvist som samlar på brandskåp. Fredrik hade fått tag på ett tidigt skåp tillverkat i gjutjärn. Skåpets utsida var märkt med LM Ericsson & co, men inredningen var en brandtelegraf tillverkad av Öller & co.

Skåpet hade två dörrar den övre som var större dolde Öller-telegrafan och nedanför denna en mindre lucka, bakom denna lucka saknades något. Det fanns skruvhål och några kopplingstrådar, men i övrigt tomt. Nu bär Fredrik på ett ”brinnande intresse” (ursäkta vitsen) för brandskåp och han gav inte upp så lätt. På ”Katarina Brandstation” har man ett litet museum med gammal brandutrustning, här hittade Fredrik ett likadant skåp, glädjande nog var detta komplett. Bakom den lilla dörren dolde sig en liten telefonapparat märkt ”LM Ericsson & co”. Fredrik ville naturligtvis ha sitt brandskåp komplett, och så startade jakten på den lilla telefonapparat som skulle sitta placerad bakom den röda luckan. Ove S. fick av Fredrik en bild tagen i en så sned vinkel att bara en liten del av telefonen skyntade fram. Men ibland behöver man inte se så mycket, Ove drog sig till minnes att jag hade en udda liten telefon som påminde om apparaten på bilden och vidarebefordrade bilden till mig.

Så till slut fick då gåtan med min gäckande telefon sin lösning, jag blev nöjd över att äntligen ha fått reda på vad telefonen var avsedd till, och Fredrik blev inte så sur han heller... min mystiska telefon flyttade ju hem till honom, och fick på kuppen både en identitet och ett stiligt rött gjutjärnsskåp att sitta monterad i.

Gunnar Modig

Höstmötet 2013

Föreningens höstmöte detaljplaneras för närvarande. Datumet är bestämt till den 26 oktober och platsen blir Tekniska Museet i Stockholm. Reservera datumet redan nu. Kallelse med mera kommer i nästa nummer av Phonetiken.

Redaktionen